

L I T T E R A R I A

NIKOŁAJ BIERDIAJEW

1874–1948

Nikołaj Aleksandrowicz Bierdiajew urodził się 6/18 marca 1874 roku w Obuchowie (dawna gubernia kijowska), zmarł 23/24 marca 1948 roku w Clamart pod Paryżem we Francji. Wybitny przedstawiciel rosyjskiego egzystencjalizmu chrześcijańskiego (personalizmu), myśliciel polityczny i religijny. Wychowany w rodzinie o tradycjach wojskowych, nie kontynuował tej linii kariery. Jego starszy brat Siergiej/Serhij (1860–1914), lekarz, poeta dwujęzyczny, od roku 1880 deklarujący się jako twórca ukraiński, był zaangażowanym rewolucjonistą, występował też przeciw antysemityzmowi spod znaku Związku Narodu Rosyjskiego, którego liderem był nacjonalista Dymitr Iwanowicz Pichno. Nikołaj Bierdiajew podzielał poglądy brata.

Najpierw uczył się w szkole kadetów, ale później ją porzucił dla studiów prawniczych (choć chciał studiować filozofię). Zainteresował się na serio marksizmem i był jego żarliwym wyznawcą. Aresztowany w czasie rozruchów studenckich w 1897 roku, wydany z Imperatorskiego Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie, został zesłany do Wołogdy. Wtedy zaczął pisać. Debiutował w 1899 roku w „Die Neue Zeit” rozprawką poświęconą Friedrichowi Albertowi Langemu i jego krytycznemu stosunkowi do socjalizmu (*Ф.А. Ланге и критическая философия в их отношении к социализму*). Jego poglądy ewoluowały od krytyki pozytywizmu, przez aprobatę idei socjalistycznych aż do pełnej akceptacji idei religijnych. Rozanow pisał o nim w roku 1907: „Z Berdiajewem należy rozmawiać, ‘gryząc się w język’, słuchać go, ‘gryząc się w język’ i, jednym słowem, mieć z nim kontakt, ‘gryząc się w język’. Takie jest wrażenie formy jego umysłu, stylu jego wypowiedzi, jego *au total*”¹. Związany był z kulturalnymi kręgami uniwersyteckimi Moskwy, m.in. z Towarzystwem Religijno-Filozoficznym (*Московское религиозно-философское об-*

¹ B.B. Розанов, *На чтениях г. Бердяева*, <http://vehi.net/rozanov/berdiaev.html> [1.10.2018].

щество памяти Владимира Соловьёва). W roku 1920 został profesorem Uniwersytetu Moskiewskiego.

Wydalony z Rosji Sowieckiej w roku 1922, po przesłuchaniach, w czasie których osobiście zajmowali się nim Feliks Dzierżyński i Wiesław (Wiaczesław) Mienżyński, znalazł się najpierw w Berlinie, a po dwóch latach — w Paryżu. Stał się jednym z głównych liderów studenckiego ruchu chrześcijańskiego (*Русское студенческое христианское движение*), wiele pisał. W latach 1925–1940, a więc przez cały czas swojej paryskiej emigracji, był redaktorem najważniejszego pisma rosyjskiej myśli religijnej „Путь”.

Jako filozof zajmował się wieloma zagadnieniami, zasadniczo jednak wolnością ducha, twórczości, moralności i filozofią natury. Zakładał, że bez wolności ducha nie ma wolności natury. Duch jest wolny i w ten sposób wchodzi w ścisłą relację z Bogiem. Bogu jest miła wolność człowieka, ale w czasie, w którym żyjemy, wolność ta jest czyniona także przeciw Bogu, narusza jego hierarchię bytu. Kategoria wolności jest — zdaniem Bierdiajewa — najważniejszym wyzwaniem dla chrześcijaństwa jako religii i dla chrześcijanina jako człowieka. Jest to los tragiczny w długim czasie trwania historii.

Rozprawa Bierdiajewa poświęcona antysemityzmowi nie jest jedyną w jego dorobku, w *Chrześcijaństwie i antysemityzmie* jednakże poddał go wielorakiemu oglądowi: historycznemu, ekonomicznemu i religijnemu. Wartość szkicu mierzy się tym, że powstał on w szczególnych warunkach: zmierzchu demokracji europejskiej i nadciągającego żywiołu wojny, która przyniesie największą katastrofę ludobójczą — Holokaust. Szkic jest apelem o zrozumienie religijnego przeznaczenia chrześcijan i Żydów. O wspólnotę myśli, woli, religii. O odrzucenie uprzedzeń, które zrodziły się ze stereotypów i ekonomicznej interpretacji rzeczywistości. W istocie rzeczy jest wołaniem o godność i wolność ludzi, którzy za chwilę zostaną — na mocy rasistowskich ustaw — zgładzeni. O tym Bierdiajew jeszcze nie wiedział, ale to przeczuwał.

W obecnym tłumaczeniu zachowano specyficzne właściwości stylu mownego (czy też retorycznego) Bierdiajewa, dlatego znakomity wariant Henryka Paprockiego odbiega od mojego, oddającego polemiczny ton eseju, jego zaangażowanie polityczne i religijne. Tym samym też słowo „судьба” tłumaczę jako „przeznaczenie”, mając na względzie nie tylko podwójność znaczenia wyrazu, ale także jego sens historyczny: okrutną przeszłość i niejasną przyszłość losu Żydów.

Najważniejsze utwory Bierdiajewa (wybór): *Хомяков*, Moskwa 1912; *Мирозозерцание Достоевского*, Berlin 1923; *Смысл исто-*

рии, Берлин 1923; *Философия неравенства*, Берлин 1923; *Новое средневековье (Размышление о судьбе России)*, Берлин 1924; Константин Леонтьев, Париж 1926; *О самоубийстве*, Париж 1931; *Христианство и антисемитизм*, Париж 1938; *Христианство и классовая борьба*, Париж 1931; *О назначении человека*, Париж 1931; *Я и мир объектов*, Париж 1934; *Судьба человека в современном мире*, Париж 1934; *Дух и реальность*, Париж 1937; *О рабстве и свободе человека*, Париж 1939; *Русская идея*, Париж 1946; *Опыт эсхатологической метафизики*, Париж 1947; *Самопознание*, Париж 1949; *Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого*, Париж 1952; *Царство Духа и царство Кесаря*, Париж 1951.

W języku polskim (wybór): *Nowe Średniowiecze*, przeł. M. Reutt, Warszawa 1936; *Głoszę wolność. Wybór pism*, wybór, wstęp i przekład H. Paprocki, Warszawa 1999; *Zarys metafizyki eschatologicznej*, przeł. W. i R. Paradowscy, Kęty 2004; *Autobiografia filozoficzna*, przeł. H. Paprocki, Kęty 2002; *Rozważania o egzystencji. Filozofia samotności i wspólnoty*, przeł. H. Paprocki, Kęty 2002; *Sens historii. Filozofia losu człowieka*, przeł. H. Paprocki, Kęty 2002; *Niewola i wolność człowieka*, przeł. H. Paprocki, Kęty 2003; *O przeznaczeniu człowieka. Zarys etyki paradoksalnej*, przeł. i oprac. H. Paprocki, przejrzał i uzupełnił W. Polanowski, Kęty 2006.

Pierwodruk: H.A. Бердяев: *Христианство и антисемитизм (Религиозная судьба еврейства)*, „Путь” 1938, nr 56, май–июль (Париж), s. 3–18. Pierwszy przekład w języku polskim: *Chrześcijaństwo i antysemityzm (Religijny los Żydów)*, w: N. Bierdiajew, *Głoszę wolność. Wybór pism*, wybór, wstęp i przekład H. Paprocki, Aletheia, Warszawa 1999, s. 197–215.

Marian Kisiel